

Kolendo, Jerzy

"On the Problems of the Alexandrian Mint : Allusion to the Divinity of the Sovereign Appearing on the Coins of Egyptian Alexandria in the Period of the Early Roman Empire : 1st and 2nd Centuries A. D.", Ś. Skowronek, Warszawa 1967 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 60/4, 726-728

1969

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

S. Skowronek, *On the Problems of the Alexandrian Mint. Allusion to the Divinity of the Sovereign Appearing on the Coins of Egyptian Alexandria in the Period of the Early Roman Empire: 1st and 2nd Centuries A.D.*, Travaux du Centre d'Archéologie Méditerranéenne de l'Académie Polonaise des Sciences t. IV, Warszawa 1967, s. 95, 5 nrb., XII plansz.

W bardzo bogatej literaturze przedmiotu dotyczącej kultu panującego w starożytności wielokrotnie były wykorzystywane dane, których dostarcza nam materiał numizmatyczny. Zazwyczaj jednak ograniczano się do zacytowania pewnej liczby monet bez jakiegokolwiek głębszej ich analizy. Numizmatycy zaś zajmowali się kwestiami kultu cesarskiego z reguły tylko w związku z omawianiem pewnych kategorii emisji monetarnych. Znaczenie monet, tego tak istotnego w starożytności środka oficjalnej propagandy, dla badań nad kultem panującego jest ogromne. Przekonać nas o tym może lektura książki S. Skowronka poświęconej analizie aluzji do boskości władcy na monetach Aleksandrii egipskiej¹ w I—II w.n.e.

Praca stara się zilustrować niejako poszczególne zagadnienia związane z kultem cesarskim w oparciu o materiał pochodzący z jednej mennicy.

Wybór monet bitych w Aleksandrii do takich właśnie badań należy uznać za bardzo trafny. Produkcja mennicy aleksandryjskiej była bardzo obfita i regularna. Monety aleksandryjskie są też dobrze datowane dzięki oznaczaniu kolejnego roku panowania cesarza. Orientujemy się wreszcie, wśród jakich grup ludności cyrkulowały te monety.

Autor kolejno omawia takie zagadnienia, jak przedstawienia władcy jako bóstwa czy też wraz z bóstwem, przedstawienia budowli związanych z kultem cesarskim, czy wreszcie napisy związane z ubóstwianiem władcy. Otrzymaliśmy niejako rozumowany katalog monet wybijanych w mennicy aleksandryjskiej, które mogą rzucić pewne światło na zagadnienie kultu cesarskiego. Zestawienie to posiada szczególny walor, gdyż nie mamy właściwie korpusu monet bitych w mennicy aleksandryjskiej. Podstawowa praca J. Vogta, „Die Alexandrinischen Mützen” (Stuttgart 1924) podaje tylko bardzo krótkie opisy monet.

S. Skowronek nie ogranicza się tylko do dokładnego opisu monet bitych w Aleksandrii, które mogą rzucić pewne światło na zagadnienie kultu cesarskiego. Zestawia on również analizowane przez siebie monety aleksandryjskie z monetami bitymi w mennicy rzymskiej. W większości wypadków monety Aleksandrii naśladowały wzory pochodzące z Rzymu. Wyjątki są nieliczne i z reguły zasługują na szczególną uwagę.

Praca stara się też wyjaśnić przyczyny pojawienia się na monetach aleksandryjskich motywów związanych z kultem cesarskim. Analiza ta idzie w dwóch kierunkach: z jednej strony chodzi o pokazanie pewnych treści ideowych tkwiących w poszczególnych przedstawieniach na monetach, z drugiej zaś — o wyjaśnienie, dlaczego pojawiły się one właśnie w tym momencie.

Taka koncepcja pracy ułatwia wykorzystywanie monet bitych w mennicy aleksandryjskiej przy badaniu różnych form i przejawów kultu cesarskiego w skali całego Imperium Rzymskiego. Posiada ona jednak również pewne strony ujemne.

¹ Por. też S. Skowronek, *Pewne aspekty propagandy politycznej na monetach Aleksandrii Egipskiej*, „Wiadomości Numizmatyczne” t. X, 1966, s. 144—152.

Przy układzie tematycznym zaciera się niejako rola propagandowa samych monet aleksandryjskich. Na podstawie samej pracy trudno zdać sobie sprawę, jak często na monetach aleksandryjskich występują motywy związane z kultem panującego i jak rozkładają się one w czasie. Autor dał nam bowiem bardzo dokładną analizę „jakościową” starając się wychwycić najdrobniejsze nawet aluzje do boskości władcy na monetach aleksandryjskich. Zabrakło zaś w pracy prawie zupełnie analizy „ilościowej”, mającej na celu określenie nasilenia propagandy prowadzonej za pośrednictwem monet w poszczególnych okresach. Ażeby ocenić oddziaływanie monet aleksandryjskich w propagowaniu kultu władcy, trzeba byłoby wiedzieć, jaką część ogólnej ilości wybijanych typów monet stanowiły te, na których znajdowały się aluzje do boskości władcy. Tego typu analiza mogłaby posłużyć się metodami statystycznymi, których zastosowanie w badaniach numizmatycznych ma już pewną tradycję.

Analiza statystyczna częstotliwości występowania przedstawień związanych z kultem cesarskim musi naturalnie uwzględniać specyfikę emisji monetarnych. Bardzo cenna pod tym względem jest zastosowana przez autora (s. 6 n.) klasyfikacja przedstawień na monetach aleksandryjskich. S. Skowronek wydzieliła 3 ich grupy: 1) typu greckiego; 2) typu grecko-egipskiego; 3) typu grecko-rzymskiego. Przedstawienia należące do tego ostatniego typu odnoszą się właśnie do osoby cesarza. Wydaje mi się, że należy przede wszystkim uwzględnić częstotliwość występowania monet z przedstawieniami należącymi do typu grecko-rzymskiego. Na tym tle stanie się dopiero jaśniejsza częstotliwość występowania monet zawierających aluzje do boskości władcy.

Tego typu analiza byłaby przydatna nie tylko dla kwestii oceny wpływów propagandowych monet wybijanych w Aleksandrii. Można byłoby również uchwycić pewne okresy wzmożonej propagandy kultu cesarskiego w Aleksandrii. Wiązały się one z pewnymi wydarzeniami w skali całego cesarstwa, jak np. zwycięskie zakończenie wojen, czy też z jakimiś faktami w Aleksandrii, jak np. przyjazd cesarza² do tego miasta. Monety upamiętniające pewne wydarzenia lokalne, nie będące więc masładownictwem emisji rzymskich, zasługują na szczególną uwagę zarówno z punktu widzenia historycznego, jak też i ściśle numizmatycznego.

Kwestia stosunku monet bitych w stolicy Imperium oraz w Aleksandrii posiada kluczowe znaczenie dla oceny funkcji propagandowych monet aleksandryjskich. W wielu wypadkach mennica aleksandryjska przejmowała dość mechanicznie pewne motywy ikonograficzne występujące na monetach bitych w Rzymie. Analiza monet, które nie miały swych pierwowzorów w mennicy rzymskiej, pozwoliłaby prześledzić formy propagowania kultu cesarskiego właściwe dla Aleksandrii.

Zagadnienie „analizy ilościowej” motywów występujących na monetach autor musiał poruszyć częściowo w związku z kwestią zaniku aluzji do boskości władcy w okresie panowania Sewerów (s. 7 n., 74—77 i passim). W III w. typ monet grecko-rzymskich jest reprezentowany przez przedstawienia „wojskowe”. Fakt zaniku monet aleksandryjskich propagujących kult cesarski w końcu II w. autor stara się wyjaśnić (s. 76) zmniejszeniem się znaczenia Aleksandrii. Argumenty cytowane na poparcie tej tezy są jednak zupełnie nieprzekonywające. Wzrost znaczenia Kartaginy (jeśli nawet miał miejsce w rzeczywistości) nie musiał pociągać za sobą automatycznie upadku Aleksandrii. Trudno bowiem mówić o jakiejś konkurencji pomiędzy tymi ośrodkami.

² O podróży cesarza do Egiptu zob. D. Bonneau, *Le Souverain d'Égypte voyageait-il sur le Nil en crue?*, „Chronique d'Égypte” t. XXXVI, 1961, s. 377—385. Por. też K. Hannestad, *Septimius Severus in Egypt, a contribution to the chronology of the years 198—202*, „Classica et Mediaevalia” t. VI, 1944, s. 194—222.

Przechodząc do uwag bardziej szczegółowych chciałbym omówić dokładniej interpretację kilku monet Hadriana (s. 27 i 63 n.), które miały upamiętniać pewne wydarzenia militarne. Autor nie zwrócił uwagi na zasadniczy aspekt polityki zagranicznej tego cesarza. Hadrian zrezygnował z polityki podbojów prowadzonej przez swego poprzednika Trajana. Trudno więc przypuszczać, żeby monety propagowały zwycięstwa nad wrogami. Dwie cytowane przez autora (s. 63) monety z mennicy rzymskiej z przedstawieniami o tematyce militarnej są raczej wyjątkiem. Dlatego też nie jest przekonujące wiązanie monety Hadriana ze 121/122 roku (cesarz na tronie trzymający w ręku Wiktorię) ze zwycięstwami rzymskimi odniesionymi w Brytanii w r. 119 (s. 27). Zainteresowanie cesarza Hadriana kultem Zeusa zupełnie wystarczająco wyjaśnia to przedstawienie.

Bardziej skomplikowanie przedstawia się sprawa interpretacji monet aleksandryjskich z lat 119—123 przedstawiających łuk triumfalny. Tego typu przedstawienie nie występuje ani na monetach bitych w Rzymie, ani też w innych mennicach. Łuk triumfalny pojawiający się na monetach Hadriana w r. 119/120 przypomina łuk z aleksandryjskich monet Trajana z roku 116/117. Wydaje mi się, że chodzi tu o przedstawienie realnie istniejącej budowli, którą być może zaczęto wznosić w końcowym okresie panowania Trajana, a wykończono w 119—120.

Analiza monet Nerona, na których ten władca występuje w *corona radiata* (s. 25 n.), nie wydaje mi się zbyt przekonująca. Nie ma chyba podobieństwa między monetami bitymi w Aleksandrii w latach 56—60 (cesarz siedzący na tronie) a niedatowanym aureusem bitym w Rzymie (cesarz stoi trzymając w prawym ręku gałązkę, a w lewym posążek Wiktorii). Pewne ciekawe sugestie dotyczące utożsamiania cesarza Nerona z Agathodaimon mógłby znaleźć Autor w pracy D. Bonneau³ poświęconej kultowi Nilu.

Praca nie jest wolna od pewnych błędów natury historycznej. Autor twierdzi (s. 46, przyp. 168), że w okresie Gordianów Geniusz cesarza stał się głównym bóstwem wojskowym. Powołuje się przy tym na inskrypcję pochodzącą z Novae (CIL III 6224), która jednak jest datowana na r. 224. Data reformy mennicy aleksandryjskiej za Dioklejczana została obecnie ustalona w pracach poświęconych uzurpacji Domitilusa Domitianusa⁴.

Autor starał się zebrać w sposób jak najpełniejszy literaturę dotyczącą kultu cesarskiego. W bibliografii na s. 85—95 znalazł się jednak zupełnie niepotrzebnie szereg prac popularnonaukowych i to w wielu wypadkach słabych. Cytowana na s. 89 pozycja nr 142: R. Graves, „Il divo Claudio” (Milano 1936) to włoski przekład powieści „Claudius the God”, która czytelnikowi polskiemu znana jest pod tytułem „Klaudiusz i Messalina”. Z kolei autor nie wykorzystał kilku bardzo istotnych dla tego tematu prac⁵.

Mimo pewnych błędów praca S. Skowronka może oddać usługi badaczom zajmującym się problematyką kultu cesarskiego poprzez zwrócenie uwagi na pewien interesujący kompleks źródeł numizmatycznych, jakim są emisje mennicy aleksandryjskiej.

Jerzy Kolendo

³ D. Bonneau, *La crue du Nil divinité égyptienne à travers mille ans d'histoire (332 av. — 641 ap. J.-C.) d'après les auteurs grecs et latins, et les documents des époques ptolémaïque, romaine et byzantine*, Paris 1964, s. 334.

⁴ C. Vandersleyen, *Chronologie des préfets d'Égypte de 284 à 395*, „Collection Latomus” t. LV, Bruxelles 1962, s. 44—61 oraz cytowana tam literatura.

⁵ J. Beaujeu, *La religion romaine à l'apogée de l'Empire*, I. *La politique religieuse des Antonins (96—192)*, Paris 1955; M. Hammond, *Imperial Elements in the Formula of the Roman Emperors during the First Two and a Half Centuries of the Empire*, „Memoirs of the American Academy in Rome” t. XXV, 1957, s. 18—64.